

STAVKA LJUBLJANSKIH STAVBNIH IN MIZARSKIH DELAVCEV V MAJU 1902

JOŽE SORN

Najmanj skozi vso poslednjo četrtino XIX. stoletja so se delavci v habsburški monarhiji že precej organizirano borili na razne načine — tudi s pomočjo stavk — za boljšo socialno zakonodajo, za varnost pri delu, za višje mezde, za krajši delovni dan itd. Vsaj vse zadnje desetletje pa so se poleg tega potegovali še za to, da se uveljavi praznovanje prvega maja kot delavskega praznika. Pri teh naporih so jim največ pomagale tiste strokovne organizacije in politične stranke, ki so temeljile na marksizmu.

Delavci določenih panog, na primer rudarji, so se borili že za osemurni delavnik, ko so zidarji šele poskušali, da bi si pridobili enajsturni delovni dan (računajoč tu uro opoldanskega odmora). Razložek izhaja seveda iz narave dela: rudarsko delo v jami je bilo nadvse težko (slab zrak, šibka razsvetljava, stalna nevarnost plinov in usadov), medtem ko je za gradbeno stroko trajala glavna sezona le od pomladi do jeseni. Zato so bili zidarji prisiljeni, da so delali 12 ur dnevno, to je, od šestih zjutraj do šestih popoldne (pri tem so imeli uro odmora opoldne).

Članek ima namen, da popiše enega izmed konkretnih bojov ljubljanskih zidarskih in mizarskih delavcev za uresničenje ciljev, ki smo jih nakazali zgoraj. Videli bomo še različne pomanjkljivosti opisane stavke, spoznali obnašanje mestnih oblasti in drugih faktorjev v času štrajkanja, končno in ne nazadnje bomo mogli tudi ugotoviti, na kakšni stopnji organizacijskih sposobnosti so zidarji takrat šele bili. Ker je prispevek le del celote, ki jo moremo imenovati »Zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani«, je razumljivo, da še ne moremo dati zaokroženega pregleda te zgodovine. Naslednji odstavki bodo zato izključno donesek k temu problemu.

KONJUNKTURA ZA GRADBENO STROKO

Znano je, da je po potresu spomladi 1895 zavladala v Ljubljani velika konjunktura za gradbeništvo (secesija!). Vsa gradbena podjetja so bila polno zaposlena in so zato terjala od svojih delavcev maksimalno storilnost.

Konjunktura se je čutila seveda tudi v drugih panogah industrije.

Stavkovno gibanje, ki ga popisujemo, je hotelo izkoristiti to splošno konjunkturo za doseg svojih zahtev. Štrajkajoči so namreč računali s tem, da bodo s stavko v času velike zaposlenosti močno prizadeli lastnike gradbenih podjetij in da bodo ti zato pač pristali na pogoje delojemalcev.

Delavci so sicer zahtevali krajši delovni dan, niso pa se borili proti naduram, ker je bila možnost za boljši zaslužek na ta način večja.

Smiselno je, opozoriti pri tem, kako so zaradi konjunktуре podjetja v Notranji Avstriji vse bolj prakticirala sistem nadur (po pravilu je moralo podjetje, ki je hotelo vpeljati nadure, prositi za dovoljenje in navesti število nadur, da je bila možna kontrola):

Leto	Število obratov, ki so prijavili nadure	Število delavcev v obratih	K naduram pritegnjenih delavcev	Število nadur
1896	9	?	515	55.608
1897	7	1127	450	52.800
1898	9	1319	408	26.520
1899	7	1152	626	31.833
1900	6	922	694	43.912
1901	9	1086	828	86.454
1902	11	2044	1430	138.066
1903	19	2170	1047	44.296
1904	18	2388	1213	74.981,5
1905	17	2361	948	69.618
1906	16	1730	1334	58.552
1907	17	1720	1342	122.248
1908	26	1238	858	53.965
1909	45	2489	1412	121.569

Vsekakor je treba reči, da so bili v veliki manjšini obrati, ki so prijavili nadure; ogromna večina obratov je proizvajala v normalnem časovnem obsegu. Prezreti pa tudi ne smemo dejstva, da obrati, ki so prijavili nadure, niso specificirani, to je, da ne vemo, koliko izmed njih je stavbnih podjetij, železarn, rudnikov in podobno. Gre torej le za to, da vidimo zelo veliko število nadur v letih 1902, 1907 in 1909. Seveda so to le legalno prijavljene in odobrene ure. Koliko je bilo protipostavno in zato ilegalno vsiljenih nadur, praktično ni mogoče ugotoviti.

Dunajska cesta (sedaj Titova cesta) od hotela Slon (desno) proti severu; nizka hišica nasproti hotela je bila vojaško skladišče

OBRTNI NADZORNIKI

Zahtevo po uvedbi inšpekcijskih organov za zaščito delavstva v obrti in industriji so delavci, na primer v Angliji, javno zahtevali že v začetku preteklega stoletja. Leta 1833 so v tej državi res ustanovili tak inšpektorat in ga v teku časa izboljšali. Na kontinentu so uveljavili podobno zakonodajo šele v sedemdesetih letih istega stoletja. Konkretno v Avstriji je vladar sankcioniral šele 17. junija 1883 zakon o vpeljavi in dejavnosti obrtnih nadzornikov.¹ S tem podjetnik ni mogel nič več nekontrolirano izsiljevati delavcev. V praksi so se obrtni nadzorniki mnogokrat znašli med dvema mlinskima kamnoma: delavskim zahtevam niso mogli zaradi nasprotovanja podjetnikov vedno ustreči; raje so se poslužili kompromisa. Tak postopek je čestokrat odbil ost tudi stavitkam in drugim oblikam boja.

Še leta 1900 je bila Avstrija razdeljena v pet nadzornih okrajev. Sedež IV. nadzornega okraja je bil Gradec. Na Štajerskem je ta okraj obsegal področja mest Gradec, Maribor, Ptuj, Celje in teritorij naslednjih 14 okrajnih

glavarstev: Gradec, Celje, Deutsch-Landsberg, Feldbach, Hartberg, Leibnitz, Ljutomer, Maribor, Ptuj, Radgona, Brežice, Voitsberg, Weitz, Slovenj Gradec. Na Kranjskem je obsegal poleg področja mesta Ljubljane še naslednja okrajna glavarstva: Postojna, Kočevje, Krško, Kranj, Ljubljana, Litija, Logatec, Radovljica, Novo mesto, Kamnik, Črnomelj. Na prelomu obeh stoletij je bil obrtni nadzornik IV. nadzornega okraja znani dr. Valentin Pogatschnigg.

Zaradi prevelikih nadzornih okrajev so do takratne razdelili na več novih manjših okrajev. Tako je postala Kranjska z zakonom, objavljenim 2. julija 1904, samostojni XI. nadzorni okraj s sedežem v Ljubljani.² Obsegal je vsa tista področja dežele, ki smo jih naštevali že zgoraj. Novi nadzornik je imel kontrolo nad 22.895 delavci, kolikor jih je takrat imela Kranjska. Za nas je pomembno, da vemo predvsem to, da je imel obrtni nadzornik pravico poseganja v stavke in da je povsod, kjer je le mogel, posredoval pomirjujoče z namenom, da bi se stavka čimprej končala. To je dostikrat imelo kvaren vpliv na zahteve stavitkajočih delavcev.

RAZNE STAVKE V LETU 1902

Stavka zidarjev in mizarjev v Ljubljani ni bila niti prva niti ne najmočnejša izmed stavk v letu 1902, kajti prva in velika stavka je bila tista, ki so jo organizirali tržaški delavci. Trajala je vso prvo polovico meseca februarja, v njej pa je sodelovalo več tisoč delavcev.

Najprej so se odločili kurjači avstrijske paproplovne družbe Lloyd. Zahtevali so povišanje mezd, skrajšanje delovnega časa in blažje razmere pri delu. Borili so se torej za cilje, ki so bili takrat aktualni za vse delavstvo kapitalističnega sveta in ki so dajali vsebino njihovem boju. Zahteve kurjačev so bile odbite. Stanje se je zaostrojilo, ko so se jim po dvanajstih dneh stavke iz solidarnosti pridružili tudi vsi drugi tržaški delavci in ko je v dveh dneh (14. in 15. februarja) dalo svoje življenje za delavsko stvar 18 delavcev; takrat je kriza dosegla višek. Pod pritiskom vseh teh dogodkov je končno stavka uspela v celoti.

Imela je odmev seveda tudi v Ljubljani. Dne 24. februarja zvečer je bil v Kazini javen shod z dnevnim redom »Stavka v Trstu«, kjer je govoril tudi Karel Linhart. Zaradi njego-

vega nastopa so politične oblasti shod razpustile in več kot do negotovanja med delavci-poslušalci ni prišlo.

Pač pa so pričeli z veliko stavko proti koncu aprila istrski rudarji v labinskem premogovniku, ki je bil last Trboveljske premogokopne družbe. Časniška novica z dne 29. aprila³ je sporočila, da stavka v Karpanu (Labin) prek 120 rudarjev za to, da bi dosegli povišanje mezd. Da bi stavko zlomili, so 3. maja lastniki rudnika pripeljali z ladjo tja 60 delavcev. Te stavkokaze je poslala direkcija kočevskega premogovnika, ki je bil prav tako last TPD. Ker delavcev še vedno ni bilo dovolj, je družba pripeljala v Karpan še bolgarske delavce. Ko jih je baron Lazarini pregovarjal, naj ne gredo na delo, ga je politična oblast ponoči aretirala. Dne 12. ali 13. maja se je stavka končala, ker je bila zlomljena.⁴ Skoraj ne moremo dvomiti o tem, da je delodajalec mogel zlomiti stavko prav s pomočjo stavkokazov. Če že ne moremo tega zameriti bolgarskim delavcem, bi se pa kočevski delavci že mogli zavedati moralnega poraza, ki so ga doživeli istrski rudarji zaradi njihovega stavkokaštva, kajti rudarska organizacija v Kočevju ni bila brez tradicije.

Lingarjeva ulica, sedaj Mačkova ulica, ob potresu leta 1895

Vsekakor pa je bil glede organiziranja stavk v mesecu maju najbolj aktiven Trst. Temu se ne smemo čuditi, ker je imelo to mesto res veliko število delavcev, pa tudi delavske organizacije so bile na že precej visoki stopnji razvoja in to tako glede števila članstva kot glede razredne zavesti.

Znani tržaški pivovarnar Dreher je odpustil 36 delavk, ker so 1. maja stavkale, to je, na poseben način praznovala delavski praznik.⁵ Ravnateljstvo svilarne v Trziču (Monfalcone) pa je zato, ker so delavci praznovali ta praznik, sploh zaprlo tovarno za nedoločen čas in izjavilo, da jo bo spet odprlo, če bodo delavci podpisali izjavo, da prvega maja ne bodo več praznovali.⁶ Ti pa so pokazali veliko zavest: odklonili so predlog in pričeli stavkati. Na delo so se vrnili 6. maja; žal ne vemo, kako in zakaj so pričeli z delom. Morda so delodajalci umaknili svoj pogoj, da je delo spet steklo, morda pa so delavci po tednu dni stavke šli na delo zaradi slabega ekonomskega stanja in pristali na pogoj. Vsekakor bomo morali odgovor na to vprašanje poiskati v tržaških delavskih časnikih, če že ni virov.

Dne 6. ali 7. maja so stopili v stavko tudi železarji škedenjskega plavža (last Kranjske industrijske družbe). Komaj so se le-ti vrnili na delo, že so pričeli stavkati v Trstu še kamnoseki.

Sočasno s stavko škedenjskih železarjev so pričeli stavkati v dveh manjših tovarnah kisa v Škofji Loki. Ni znano, koliko delavcev je stavkalo, pomembno pa je, da so se tudi manjši kraji s skromno industrijo seznanili z moderno obliko delavskega boja in da so delavske organizacije širile svoj akcijski radij na podeželje, to je v tovarne, ki so delovale sredi agrarnega okolja.

Že ko je bila stavka stavbnih delavcev v Ljubljani končana, se je 23. maja razvedelo, da se pripravljala stavka zidarjev tudi na Reki, kjer so gradili velika skladišča in podobne objekte za potrebe pristanišča.

Vsa aktivnost, ki smo jo popisali v prejšnjih odstavkih, je odločilno vplivala tudi na kamnoseke, zidarje, tesarje in mizarje v Ljubljani.

STAVKE V LJUBLJANI LETA 1902

V Ljubljani so najprej pričeli stavkati kamnoseški delavci tvrdke Feliks Toman, Resljeva 30. Od 29 delavcev se je odločilo za stavko le 10 delavcev in sicer 30. januarja. Ponovno so pričeli delati 12. februarja. Vzrok stavke je bil v tem, da je — po izjavi delojemalcev — polir surovo ravnal z nekim de-

lavcem. V opravičilo je firma navedla, da je bil delavec pijan.

Stavkajoča deseterica se je zbirala v Katoliškem domu, kjer sta jih »harangirala«
krščanskosocialna agitatorja Gostinčar in Štefe. Ko je Slovensko katoliško delavsko društvo 4. februarja zborovalo v Rokodelskem domu in so se tam obravnavale delavske razmere po raznih ljubljanskih obratih, so Tomanovi kamnoseški delavci zahtevali, naj podjetje nabije v delavnici delovni red, ker je bilo po postavah to dolžno storiti. Dalje so zahtevali, naj se sprejmejo na delo vsi delavci ter da naj se skrči delovni dan od efektivnih 11 ur na efektivnih 10, ne da bi se jim zaradi tega znižala mezda.

Končno sta bili sprejeti dve resoluciji. Prva, ki je bila precej ohlapna, je enostavno izjavila: Shod Slovenskega katoliškega delavskega društva v Ljubljani je popolnoma solidaren z nastopom kamnoseških delavcev v Tomanovi tovarni. Druga resolucija — bila je obsežnejša in se je tikala delavstva v splošnem — se je glasila takole: Glede na faktične razmere sedanje mezde delavcev ne ustrezajo več in naj se med III. in IV. vrsto glede bolniške podpore uvrsti še ena kategorija z najvišjo mezdo do 4 kron, za najboljše uradnike pa naj velja najvišja mezda, ki ustreza njihovim zahtevam.

Ko se je stavka pri Tomanu končala, so sprejeli na delo polovico stavkajočih, drugo polovico, torej pet delavcev, pa so odpustili. Videti je, da prva resolucija ni imela nobenega pravega učinka in da je podjetje sprejemalo delavce po svojih vidikih; najpogostejši izgovor je bil, da so odpuščeni delavci pijani in malomarni pri delu in da s tem spravljajo v nevarnost še druge delavce.

Časniške vesti poročajo, da so prvi maj praznovali tudi delavci manjših podjetij (razen železolivarne Žabkar niso nobenega navedle z imenom), da pa so se 2. maja vsi že vrnili na delo. V vseh teh primerih je res šlo za praznovanje, ker se nobena izmed proslav ni sprevrgla v stavko ali se nadaljevala s stavko. Delodajalci sami pa tudi niso ovirali proslav.

Po veliki stavki stavbnih delavcev, ki jo bomo posebej obravnavali v naslednjem poglavju, so stopili v stavko še pasarski pomočniki. Dne 1. julija so se posvetovali pomočniki pasarskih mojstrov Ivana Kregarja, Leopolda Tratnika in Henrika Zadnikarja in sklenili, da bodo pričeli s stavko, če mojstri ne bodo ugodili naslednjim zahtevam: 1. da se vpelje 10-urni efektivni delovnik brez znižanja mezde; 2. da vajenci ne smejo delati več kot 15 minut po delovnem času; 3. da se

prizna 10-urni delovnik pomožnim delavcem, ne da bi jim mezda padla pod 2 kroni. Tratnik in Kregar sta v to privolila, Zadnikar pa ne v celoti; obvezal se je le, da bo skrajšal 12-urni delovnik na 11 ur pri isti mezdi.

Stavka je bila kratka: v dneh 1. in 2. julija je stavkalo 12 delavcev, potem pa so se pričeli počasi vračati na delo vsi pasarski pomočniki.

PRIPRAVE NA STAVKO STAVBNIH
IN MIZARSKIH DELAVCEV

S pomočjo policijske ovadbe je zvedel magistrat že 4. marca 1902, da nameravajo zidarji in tesarji ljubljanskih podjetij stopiti v stavko, brž ko bo več dela. Kot vzrok za stavko se je v ovadbi navajal predolg delovni dan. Ti delavci so namreč delali od 6. do 18. ure, želeli pa so delovni dan od 7. do 18. ure.

Dejansko so se zglasili dne 19. aprila na magistratu zastopniki tesarjev naslednjih najmočnejših podjetij: Kranjske stavbne družbe, Gustava Tönniesa, Filipa Supančiča, Ivana Zakotnika, Franca Pusta, Jožefa Lehnerja.

Delavci so poleg drugega zahtevali, naj se vpliva na podjetnike, da bodo vpeljali delovni red. To je bilo odklonjeno z motivacijo, da tesarji ne pripadajo delavcem, ki delajo v zaprtih prostorih. Zaradi takega odklonilnega stališča so delavski zastopniki izjavili, da bodo stopili v stavko s 1. majem.

Ker se je stavka že dolgo časa pripravljala in so priprave potekale še dokaj organizirano, se spričo tega dejstva postavlja vprašanje, kdo je organiziral stavko stavbincev v Ljubljani in s kakšnim ciljem.

Prvo dejstvo je, da se niti v virih niti v literaturi nikdar ne omenjajo v zvezi z organiziranjem in potekom stavke imena iz krščansko-socialnega tabora, niti niso krščanski socialisti kdajkoli v tem času organizirali kakšnega zborovanja ali podobno. Po drugi strani tudi ni dokazano, da bi bili krščanski socialisti stavkokazi. Torej so bili docela pasivni, nevtralni. Drugo dejstvo je, da sta še dan pred stavko, dne 30. aprila 1902, govorila na zborovanju zidarjev in tesarjev v Kazini, ki mu je predsedoval Anton Vičič, po prepričanju socialni demokrat, znana vodilna socialna demokrat Karel Linhart in urednik lista »La-

Zasilna stanovanja v vagonih po potresu leta 1895

voratore« Borri iz Trsta. Dalje sta pomembni tudi dve brzojavki, ki ju je poslala tržaška policija ljubljanski. Iz prve, ki je bila poslana 4. maja, zvemo, da je »danes odpotoval iz Trsta socialnodemokratski agitator Borri, ker bo imel miting v Narodnem domu« (sc. v Ljubljani), iz drugega pa, da se je 5. maja iz Trsta »odpeljal z vlakom socialnodemokratski agitator Jožef Kopač«. Tretje dejstvo je, da je časnik Delavec-Rdeči prapor opozoril že teden dni pred stavko, da bodo pričeli stavkati 1. maja ljubljanski zidarji, »ako gospodarji ne ugodijo njihovim zahtevam. Sodruga zidarje s tem opozorimo, da ne jemljejo dela v Ljubljani«. ⁷ Na shodu stavkajočih dne 6. maja so govorniki zelo napadali pisanje »Slovenca« in svetovali Gostinčarju in Štetetu, dvema vodilnima krščanskima socialistoma, naj se ne prikažeta stavkajočim. ⁸

S tem je najbrž zadostno dokumentirano mnenje, da so bili organizatorji, voditelji in zaščitniki stavke socialni demokrati. Ti so sicer trdili, da so vse poskusili, da se stavka ne uresniči, a zaman, ⁹ in da je strokovno društvo zidarjev, ki je bilo v rokah socialnih demokratov, skušalo stavko onemogočiti, ker večina zidarskih delavcev še ni organizirana, da pa je bilo zaman, ker so zidarji sami zahtevali stavko. ¹⁰ Kakor je po eni strani značilno to, da je socialne demokrate skrbelo, ker večina zidarskih delavcev ni organizirana, tako je po drugi strani važno ugotoviti, da je bil del vodilnih ljudi socialne demokracije kljub vsemu za ofenzivo. Zaradi tega smemo domnevati, da ni bilo prave enotnosti glede tega, ali naj se stavka prične ali ne.

Stavka se je pričela na dan prvega maja po vsej verjetnosti zato, da bi se uresničila svojevrstna oblika praznovanja delavskega praznika. V tem nas podpira dejstvo, da je na shodu v Kazini 1. maja, kamor je baje prišlo 1800 delavcev, govoril Linhart prav o pomenu 1. maja. ¹¹

POTEK STAVKE

Na predvečer stavke, dne 30. aprila, je bilo v Kazini veliko zborovanje, ki se ga je udeležilo mnogo delavcev, med njimi okoli 400 zidarjev in tesarjev. ¹² Pod predsedstvom Specka, Vičiča in Pahorja sta govorila Karel Linhart slovensko in Borri italijansko (mnogo sezonskih delavcev je prihajalo v Ljubljano iz obmejnih predelov). Oba sta večkrat vprašala zbrane delavce, ali hočejo stavkati; vedno sta — kot pri kakšnem plebiscitu — prejela odgovor »da«. ¹³

Po shodu so delavci izvolili med seboj stavkovni odbor. Vodila sta ga zidarska polirja iz

Renč Anton Vičič in Pahor, člani pa so med drugimi bili Miha Pavčič in tesarja Matija Hlebš iz podjetja Zakotnik ter Anton Vernik iz podjetja Lehner. Stavkovni odbor se je sestajal v lokalu v Vegovi ulici 15 (»Pri Šikcu«). — Podjetniki niso imeli posebnega odbora za pogajanja.

Zastopnika tesarjev Vernik in Hlebš sta izjavila na magistratu, da stopajo zidarji v stavko zato, ker podjetniki ne sprejmejo delavskega predloga o deseturnem delavniku z dosedanjimi mezdami. Ti delodajalci, ki so se zbrali na magistratu, so bili: Filip Supančič, Valentin Acceto, Emil Tönnies za firmo Gustav Tönnies, Franc Faleschini za firmo Faleschini & Schuppler, Kamilo Pammer za Kranjsko stavbno družbo in tesarški mojstri Franc Pust, Ivan Zakotnik ter Jožef Lehner. Podjetniki so odklonili delavski predlog z motivacijo oziroma izjavo, da se hočejo o predlogu pogajati šele v jeseni, torej po koncu gradbene sezone, za prihodnjo gradbeno sezono (od spomladi do jeseni 1903). S tem so jasno povedali, naj bi delavci prijavili svoje zahteve za delo v sezoni 1902 že leto dni prej, torej v jeseni 1901. Kljub odklonitvi so tesarji vztrajali pri svoji zahtevi, da hočejo delati od 7. ure zjutraj in ne več od 6. ure dalje. To izjavo je podpisalo 116 tesarjev (25 Lehnerjevih tesarjev, po 24 tesarjev Kranjske stavbne družbe in pa firme Tönnies, 18 Zakotnikovih tesarjev itd.).

Tudi zidarji so pričeli stavkati 1. maja. Naslednjega dne je šlo nekaj sto delavcev pred magistrat, da bi se pogajali s podjetniki, ki so tu sejali. Magistrat jim je prek svojega svetnika odgovoril, da se podjetniki nočejo pogajati z delavci in da morajo zato ti počakati na rezultat konference delodajalcev. ¹⁴ Konferenca pa je sklenila zahtevati, naj gre do delavci brezpogojno na delo; izjavila je tudi, da podjetniki raje ustavijo delo za ves čas do konca sezone, kot pa da bi ugodili delavcem. ¹⁵ Seveda je bil drugi del izjave le manever, ki naj bi delavce zastrašil, ker je povsem jasno, da bi podjetniki s tem izgubili velik del dobička, pa tudi sicer so pogodbeni dela že prevzeli in bi jih stežka razveljavili.

Podjetniki niso nastopali enotno. Tako je že naslednjega dne, to je 3. maja, sporočil stavenik Viljem Treo magistratu, da je privolil v to, da prizna zidarjem, tesarjem in dnevnicarjem deseturni delavnik s pogojem, da povečajo v tem času svojo storilnost. Izgovoril si je pravico, da takoj odpusti z dela tistega, ki ne bo izpolnil obljube in mu bo nasprotoval. Ker so bili delavci s tem sporazumni, je stavka pri njem prenehala in s ponedeljkom 5. maja so šli njegovi delavci spet na delo.

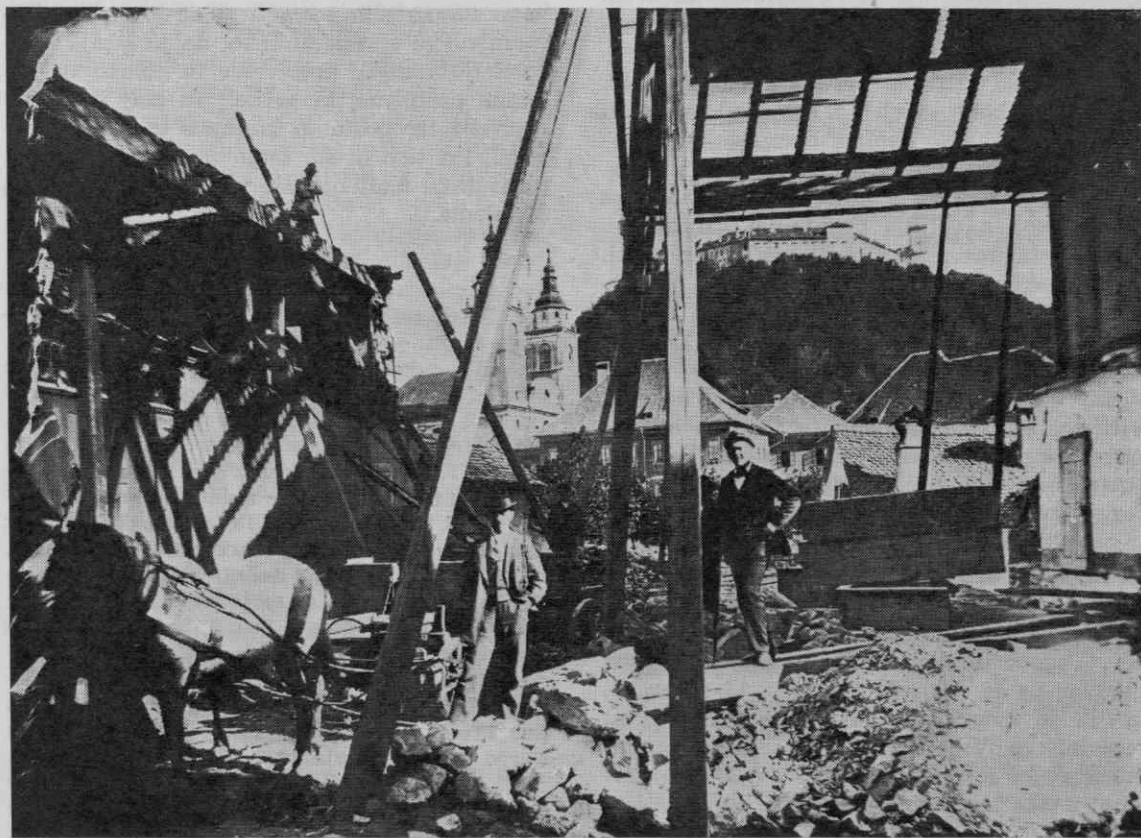
Stavkajoči so si organizirali primerno dobro oskrbo z živili. Že 2. maja so pripeljali kmetje z Bizovika živež za vse, ki so štrajkali, zlasti za italijanske sezonske delavce, ki so bili s stavko najbolj prizadeti. Ker ni kazalo, da se bo stavka prav kmalu končala, so se ti tuji delavci pričeli odpravljati domov, Supančič pa je goriške zidarje celo odpustil. Že dne 10. maja so poročali, da je zapustilo Ljubljano okoli 200 delavcev in da stavka le še 460 ljudi. Ta tretjina stavkajočih, ki se je vrnila domov, je seveda močno škodovala udarni moči samega štrajka.

Poleg odpustitve z dela so podjetniki uporabili še drugo sredstvo: sprejeli so na delo tudi kaznjence. Tako je Kranjska stavbna družba zaposlila 4 mizarje-kaznjence, Mathian pa 8 arestantov. Število 12 sicer res ni veliko, je pa le pomenilo grožnjo rednim delavcem.

Kljub temu, da je potekala stavka mirno, so se pojavili na ulicah poleg policajev 3. maja še orožniki.¹⁶ Ti niso bili dodeljeni maloštevilnim policajem samo za zaščito stavkokazov, temveč zlasti zato, ker se je bilo bati nemirov. Stavbenik Filip Supančič je namreč

prejel anonimno grozilno pismo, da mu bodo zažgali opekarno. Poleg tega so prišle na uho govorice o demonstracijah.¹⁷

Za orožniško pomoč so prosili tudi podjetniki, kajti njihove stavkokaze so stavkajoči delavci odganjali z dela že od samega začetka. Tako je na primer 7. maja naznanil stavbenik Jakob Acceto, da bo delal na stavbiščih v Cigaletovi in na Šentpeterski cesti le, če bosta stavbišči zastraženi. Na vse to je odredil še sam župan Ivan Hribar, naj »se zastražijo stavbišča po policiji in žandarmeriji in vsako motnjo dela naj se zabrani, če ni drugače, z aretacijami«. In res je bil 9. maja s pretvezo, da je ščuval in grozil stavkokazom, aretiran in predan državnemu pravdništvu eden izmed vodij stavke, Anton Vičič. Dva dni pozneje so aretirali in izročili deželnemu sodišču tesarja Ivana Briclja z Viča, ker se ni pokoril pozivu službujočega organa javne varnosti, da se odstrani. Naslednjega dne so še aretirali in predali sodišču zidarskega polirja Alojza Polirja, ker je svetoval zidarju Valentinu Maccorattiju, naj ne gre delat. V naslednjih dneh so potem aretirali še druge vidnejše vodje stavkajočih delavcev.¹⁸

Ruševine na Šentpeterski cesti (sedaj Trubarjeva ulica) po potresu leta 1895

KONEC STAVKE

Glede na število udeležencev v stavki lahko delimo majski štrajk gradbenih, tesarskih in mizarjskih delavcev na tri faze: Prva faza je obsegala dneve od 1. do 9. maja, ko sta stavkala 602 delavca; druga faza je obsegala teden od 10. do 16. maja, ko je stavkalo od 550 do 560 delavcev, tretja faza je obsegala dneve od 16. maja do 10. junija, ko je stavkalo samo še 38 delavcev. Teh 38 stavkajočih so bili Mathianovi mizarji, ki so pričeli stavkati šele 15. maja. Tako lahko rečemo, da je bilo težišče stavke na prvih 10—14 dneh, potem pa je vztrajnost začela zaradi raznih vzrokov padati.

Eden izmed pomembnih vzrokov je bil ta, da je 5. maja prispel iz Gradca v Ljubljano obrtni nadzornik dr. Valentin Pogatschnigg, da bi posredoval med delodajalci in delojemalci.¹⁹ Ko je obiskal stavkovni komite v Vegovi ulici, so se pričele 6. maja obravnave pri deželnem predsedniku (torej ne več na magistratu).²⁰ Rezultat je bil ta, da so 12. maja oblasti in delodajalci odklonili nadaljnja posvetovanja. Podjetniki so po Pogatschniggovem posredovanju nekoliko ublažili svoje zahteve in pristali na naslednje točke: 1. da vpeljejo 10-urni delavnik od 15. avgusta dalje, 2. da se takoj vpelje 15-minutni odmor za zajtrk, 3. da zaradi stavke ne bo nihče odpuščen z dela.²¹

Delavci so vztrajali pri svojem in sklenili, da točk ne bodo sprejeli ter da bodo stavkali dalje. Zahtevali so namreč brezpogojno in takojšnjo skrajšavo delovnega časa. Ker ni bila, — kot smo videli, — zahteva sprejeta, so se kakršnakoli nadaljnja pogajanja razbila.

Toda stavkovni elan je že pričel popuščati. Zaradi nejasnosti položaja je določen del delavcev šel spet na delo, manjši del delavcev je pa sploh zapustil Ljubljano. Delo je zapustilo prostovoljno 109 delavcev, ki so se vrnili v Italijo, na Goriško itd. Tisti delavci, ki so se vrnili na delo in tisti, ki so bili na novo sprejeti, so se seveda morali podrediti omenjenim trem točkam delodajalčevih pogojev, ki smo jih citirali zgoraj.²²

Stavka se torej ni končala docela uspešno za delavce. Ostrino so ji omilili momenti, ki jih že poznamo: vračanje sezonskih delavcev v rodne kraje, stavkokazi, zaposlitev kaznjencev, Pogatschniggova intervencija. Vsekakor porazno pa je delovala aretacija 13 delavcev, ki jih je magistrat nato predal državnemu pravdnistvu. Viljem Treo zase je takoj pristal na delavske zahteve in pričel z delom po novem; enake taktike se je poslužil tudi podjetnik Simon Treo. Telegrafski poziv dr. Ellenbogenu na Dunaj, naj pride v Ljubljano, je

ostal brez odziva. Ovadba, da je Simon Treo s samokresom grozil stavkajočim delavcem, tudi ni imela zelenega efekta.²³ Končno tudi govori, ki so jih imeli Kopač, Borri, Breskvar (tudi ta je v svojih govorih napadal krščanske socialiste) in Linhart ter drugi vodilnejši socialni demokrati, niso mogli doseči, da bi se stavka uspešno končala. Vsekakor pa je bila najhujša napaka ta, da si tisti delavci, ki so šli v štrajk, niso znali ali hoteli pridobiti zaveznikov, predvsem delavcev iz krščansko-socialnega tabora.

Vse to so momenti, zaradi katerih je bil Delavec-Rdeči prapor prisiljen zapisati v svojem uvodniku dne 23. maja 1902, da »niso zmagali delavci« in da se je »zidarska stavka končala s popolno zmago delodajalcev«. Sicer je tak pesimizem neposredno po stavki razumljiv, ni pa docela opravičljiv, kajti v vsakem primeru je šlo za dragocene izkušnje. Letih pa, — tako se vidi, — ljubljanski stavbni delavci še niso imeli dovolj. Sedaj so se naučili, da brez dobro pripravljene organizacije stavke in delavskega razreda sploh res ne kaže spuščati se v boj z delodajalci. To je priznal tudi Delavec-Rdeči prapor v istem uvodniku, češ, da »večina štrajkovcev ni bila organizirana«.

Po drugi strani ne gre, da bi prezrli povezavo stavkajočih s kmeti glede prehrane. Pomembno je seveda tudi to, da je štrajk opozoril ljubljanske prebivalce in oblasti na socialne probleme, ki so bolj in bolj stopali v ospredje ter postajali iz dneva v dan aktualnejši. Pri tem ni šlo samo za materialno plat delavskega življenja, šlo je za politični aspekt problema.

OPOMBE

1. Reichsgesetzblatt št. 117. — 2. Reichsgesetzblatt št. 72. — 3. Slovenec s cit. datumom. — 4. Slovenec z dne 5. in 13. maja 1902. — 5. Slovenec z dne 5. maja 1902. — 6. Slovenec z dne 7. maja 1902. — 7. Delavec-Rdeči prapor z dne 25. aprila 1902. — 8. Slovenski Narod z dne 7. maja 1902. — 9. Slovenski narod z dne 1. maja 1902. — 10. Delavec-Rdeči prapor z dne 9. maja 1902. — 11. Ib., 9. maja 1902. — 12. Slovenski Narod z dne 1. maja 1902 in Slovenec z istim datumom. 13. Slovenski Narod z dne 1. maja in Delavec-Rdeči prapor z dne 9. maja 1902. — 14. Mestni arhiv ljubljanski, Reg I, fasc. 1479. — 15. Slovenski Narod z dne 2. maja 1902. — 16. Slovenski Narod z dne 3. maja 1902. — 17. Mestni arhiv ljubljanski, Reg II, fasc. 27. — 18. Slovenec z dne 12., 13. in 14. maja 1902. — 19. Slovenski Narod z dne 5. maja 1902. — 20. Slovenski Narod z dne 6. in 7. maja 1902. — 21. Slovenski Narod z dne 12. maja 1902. — 22. Slovenec z dne 15., 20., 22., 23. maja 1902. — 23. Delavec-Rdeči prapor z dne 16. maja 1902.